

Svetislav Đ. Rajšić

Protestáns Teológiai Egyetem, Egyháztörténeti Tanszék, Újvidék
prostor.rs@gmail.com

Slađana S. Paroški

Szabadka Városi Tanácsának szaktanácsosa
Sladja.paroski@gmail.com

A SZABADKAI BÁBSZÍNHÁZ MEGALAPÍTÁSA – OTON TOMANIĆ PEDAGÓGIAI KÜLDETÉSE

The establishment of the Puppet Theatre in Szabadka – The pedagogical mission of Oton Tomanić

Početak rada pozorišta sa lutkama u Subotici – Velika pedagoška misija Otona Tomanića

A szöveg a szabadkai bábszínház megalakulásával foglalkozik. A Sokol Otthon felépítésének körülményeit írja le, amelynek keretén belül kezdte el működését a bábszínház. A szabadkai színháztörténet hosszú múltra tekint vissza, amelyben a gyermekszínház megalapítása a korabeli bonyolult társadalmi körülmények között úttörő vállalkozásnak tekinthető, mely vállalkozás lefektette a későbbi gyermekszínház működésének alapjait. A korabeli források segítségével rekonstruálni tudtuk azt a művelődéstörténeti vállalkozást, amelynek kulcsfigurája Oton Tomanić volt, a szabadkai bábszínház alapítója és igazgatója.

Kulcsszavak: Sokol Otthon, bábszínház, Oton Tomanić, repertoár, művelődésügyi és pedagógiai tevékenység, gyerekek, közönség

A szabadkai színháztörténet gazdag múltra tekint vissza, amelynek szerves része a Szabadkai Gyermekszínház története. A múlt század harmincas éveiben a gyermekszínház alapítása társadalmi szempontból is küldetésszerű vállalkozásnak tekinthető. A küldetés megvalósításának terhét azok a személyek vállalták magukra, akiknek jól kidolgozott elképzelésük volt erről a város szempontjából úttörő tevékenységről. Ezeket a személyeket elsősorban tevékeny baráti kapcsolatok kötötték össze. E kötődések olyan jelentős pedagógiai és művelődéstörténeti vállalkozásokat eredményez-

tek, amelyek a gyermekszínház megalapításában döntő szerepet játszottak. A gyermekszínház a mai napig aktívan működik azokon a kereteken belül, amelyeket e szorgalmas, kulturális tevékenységet végző emberek teremtettek. A szabadkai bábszínház a szakma legszínvonalasabb művészeit alkalmazta az évtizedek során. Folyamatosan változó önidentitásának keresése folytán jelentős számú szerb és európai rendezőt foglalkoztatott, amelyek közül néhánynak a gyermekszínházból indult a rendezői karriere is.

A szabadkai bábszínház megalapítása Oton Tomanić (Oton Tomandl)¹ építészmérnök nevéhez fűződik, aki 1920-ban érkezett Szabadkára (RIS-TOVSKI 1995: 41). Tomanić a város viharos éveiben érkezik, a trianoni békeszerződés után, mikor az éppen megalakult új állam, a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság állami-jogi rendjének részévé válik a város (SAJTI 2010: 13). Ugyanebben az évben kezdi építészmérnöki tevékenységét Kosta Petrović mérnök is, a két háború közti Szabadka művelődésének egyik legfontosabb alakja (MAČKOVIĆ 2004: 95). A két mérnök életútja 1920-tól folyamatosan egybefonódik, és a közös szakmai szempontok mellett aktivitásuk egyik legfontosabb kapcsolódási pontja a Tornászegylet megalapításának terve volt. A mozgalom alapelvét egyik alapítója, Miroslav Tirš határozta meg: „a legalapvetőbb feladatunk népünket megtartani olyan erőben, amely a nép megmaradását szolgálja” (GANGL 1930: 5). Tomanić irányításával alakult meg a gyermekszínház, amely közönségének szórakoztatását biztosították a színház színes előadásai. Tomanić szerény hagyatékából derül ki, hogy óriási reménnyel fogott hozzá a gyerekekkel való pedagógiai tevékenységéhez. Az a hit vezette, hogy színházában egyebek mellett hasznos dolgokat is tanulhat majd az odalátogató közönség. A szabadkai színházi közönség nemzedéke legnagyobb részének a színházzal való első találkozását éppen a gyermekszínház jelentette, ahol megtapasztalhatták a játék örömét, egymás megértését és a komikum jelentőségét.

Hosszan tartó felkészülés után, 1919. október 5-én (vasárnap délután 3 órakor a Városháza tanácstermében) megtartották a Szabadkai Tornászegylet alapítógyűlését. Petrović mérnök úr, Tomandlal együtt, 1921-ben vált az egylet tagjává. A következő évtizedekben az egylet szerteágazó tevékenységet folytatott, a hatalmas munkát pedig az 1930-ban (szeptember 6-án, az I. Péter szerb király születésnapjára szervezett ünnep keretén belül)

---

¹ Oton Tomanić 1890-ben született Brčkóban. Grazban fejezte a főiskolát, majd 1920-ban a Városi Tanács felkérésére Szabadkára érkezett. Számos háború előtti szabadkai építmény hordozza Oton Tomanić keze munkáját. Egyebek mellett a Sokol Otthon épülete is, amelyben a mai napig működik a gyermekszínház, amelyet Tomanić kezdeményezett és alapított meg a Sokol Otthonban. Tudását és tapasztalatát az Építészeti Középiskolában való munkája során adta át tanulóinak. 1982-ben halt meg Szabadkán.

megszületett, felettébb fontos terv koronázta: a Sokol Otthon megépítésének terve. Ennek alkalmával Kosta Petrović felolvasta I. Sándor trónörökös következő határozatát: „Királyi Hivatal, 802/930 sz., Újvidék Királyi Bánsági Igazgatóságának, a Királyi Hivatal tisztelt jelentése alapján őfelsége, a Király, méltóztatik jóváhagyni a szabadkai Sokol Otthon új nevének használatát, az I. Sándor Király Jugoszláv Népotthon nevet. Kérem, hogy ezen hivatalos Határozat továbbíttassék a Szabadkai Torna Egyletnek értesítésül.” A következő években mindinkább nőtt a Sokol Otthonban történő aktivitások száma, majd 1933-ban következett be a döntő pillanat, amikor, Tomanić szavai szerint: „szükségét éreztük annak, hogy a szervezett gimnasztikai programok mellett a gyerekek számára oktató jellegű szórakozási lehetőségeket is nyújtsunk. Felmerült a bábszínház megalapításának kérdése egy jövőbeni gyermekszínház elődeként szolgáló intézmény megalakításaként” (TOMANIĆ 1971: 11). 1933 őszén kezdték meg a bábszínház megalapításának előkészületeit. Oton Tomandl, a bábszínház ötletének atyja a Tornászegylet tagjai elé tárta a színház megalapításának okait. „Az egylet vezetése megfontolta a betérjesztett ajánlatot, és az adott szempontok megtárgyalása után engem választottak ki a gyermekekhez oly közel álló és merőben különleges színház létrehozásának megszervezésére” – emlékezett vissza Tomanić (TOMANIĆ 1971: 11). A szabadkai művelődési élettel foglalkozó közvélemény nagy figyelemmel követte a gyermekszínház megalapítása körüli fejleményeket.

1934 elejéről származik egy érdekes adat a gyors fejlődésbe kezdett bábszínházzal kapcsolatban. A *Jugoslovenski dnevnik* lapjain volt olvasható, hogy a Tornászegylet, miután felismerte „a bábszínház értékét és jelentőségét, Oton Tomandlt Szlovéniába küldte egy tíznapos ljubljanei bábművészeti képzésre”. Ezen a tanfolyamon Tomandl „báb- és díszlettervezést, illetve ezekhez hasonló ismereteket szerzett”, és az adatok szerint karácsonykor meg is tartotta első bábelőadását. Erre az előadásra a Tornászegylet 5000 dinárt biztosított számára, melyből 3000 dinárt költöttek el. Ebből az összegből Tomandl 55 teljesen felszerelt bábót és 25 bábfejet biztosított az előadáshoz. 160 dinár volt egy báb ára, egy bábfejet pedig 30 dinárért vásárolt, így a teljes összeg 9550 dinárt tett ki. A bábok biztosítása mellett Tomandl 12 előadáshoz hozott létre díszletet – összesen 34 darabot –, 3600 dinár értékben. A szövegből megtudhatjuk még, hogy ezek mellett szerzett még padokat, székeket, asztalokat és egyéb színpadi kellékeket is összesen 450 dinár értékben, így a teljes összeg, azaz a bábszínház teljes leltára 13 600 dinár volt. A *Jugoslovenski dnevnik*ben megjelent cikkből ismeretes, hogy Tomandlnak Jelica Mazić, Mara Bačlija és Maca Ivandekić segítettek a munkában, a díszletkészítésben pedig Magda Mamužić és Far-

kas Béla voltak segítségére. Tomanić a szakmai elhivatottsághoz és a baráti hangulathoz ragaszkodott, amely nélkül nem jártak volna eredménnyel. A korabeli újságcikkek olyan benyomást keltenek, hogy Tomanićék teljes mértékben élvezték az általuk létrehozott szellemi kalandot. Nagyon gyorsan jelentős intézménnyé vált a rohamosan fejlődő bábszínház.

A Tornászegylet aktivitásainak részleteiről az 1934 januárjában megjelent *Szabadkai Tornászegylet tavalyi aktivitásairól* című jelentésből kapunk információkat, melyet szintén a *Jugoslovenski dnevnik* hozott le. Ebből megtudhatjuk, hogy az új színház déli oldalán egy „amfiteátrumszerű nyári színpadot” építenek. Ilyen színháza csak a Ljubljanei Tornászegyletnek van jelenleg, írja a cikk, hozzátéve, hogy az amfiteátrumot „ezer férőhelyre tervezik, 442 ülőhelyet, 54 páholyt és 37 állóhelyet terveznek”. 1934 elején a Lénárd Testvérek nevű cég több alkatrészt dolgozott ki a bábszínházhoz kellő bábok törzseinek mozgatásához és a mechanizmusaikhoz. Farkas Béla festőművész folytatta a díszletek megalkotását. Február végére befejezte a kulisszák és a képek megfestését, és 34 prospektust készített. 1934 végén nagyban folytak a bábszínház részlegének előkészítését és a színdarabok megszervezését biztosító munkálatok, így hamarosan meg is tarthatták az első előadásokat. Tomanić a következőket mondja erről az úttörő vállalkozásról: „A tanfolyam végeztével feltúrtem az ingujjam, és cselekedni kezdtem a saját költségemre. A lakásom egyik szobáját műhelynek alakítottam át. Annak ellenére, hogy feleségemet különösebben nem érdekelte a dolog, nem ellenezte az egyik szoba »elkobzását« műhelyvé való átalakítás céljából. Amikor belátta vállalkozásom nehézségét, abba is beleegyezett, hogy a másik szoba egy részét szabóműhellyé alakítsuk. 1933-ban nem várhattuk az oly szükséges anyagi támogatást egyik oldalról sem, ezért a család költségvetésének nagy részét fektettem bele a mindenféle dolgok, szerszámok, cernák, szögek, ecsetek, ragasztó és különböző nélkülözhetetlen kellékek megvásárlására” (TOMANIĆ 1971: 11). Az ügy iránti elkötelezettség, az áldozatkészség és az alkotóerő volt a szabadkai bábszínház megalapításának és fejlesztésének mozgatórugója (RISTOVSKI 1995: 41–43). A mindennapi munkálatok során és a kezdeti lendület következtében felmerült gondokról és kételyekről Tomanić a következőket írja: „Nagy gondot okozott találni olyan megfelelő szöveget, amelyet a bábok elmondhatnak, a fiatal közönségnek pedig leköti a figyelmét, meg is érti és szórakoztatja is egyben. Akkoriban még itt nem lehetett találni megfelelő irodalmat nyomtatásban, mert ilyen kiadványokat még nem árultak. Csak kéziratok voltak, melyekhez nagyon nehezen lehetett hozzájutni, hozzáértő és önkéntes dramaturgot találni pedig majdhogynem teljesen lehetetlen vállalkozás volt. Miután megoldódott a megfelelő repertoár megszerkesz-

tésének kérdése, a következő gond a bábszínháznak otthont találni volt” (TOMANIĆ 1971: 12). Egy 1933-ból származó jelentésből valóban arról olvashatunk az I. Sándor Király Népotthon építésével kapcsolatban, hogy az még nincs befejezve, de már „van benne élet”. 1934-ig csak a földszint épült meg, illetve az épület tartópillérei, majd oldalról építettek egy részt a közönségnek, és kialakították a zenekar helyét. Információt találhatunk még az építés anyagi oldaláról is, illetve azokról a segélyekről, amelyeket különböző személyek és intézmények adományoztak, azzal a megjegyzéssel, hogy az otthon építéséhez jelzáloghitelt vettek fel a Jelzálogbankból 3 millió dinár értékben. 1934. január 21-én megtartották a Tornászegylet IV. rendes gyűlését, amelyen a társaság vezetői funkciójáról döntöttek, tizenhárom év után lemondott Kosta Petrović, akinek helyére Ante Tadićot² választották meg, az ő helyettese pedig Nenad Rajić lett. Míg a Tornászegyletben nagy változások mentek végbe, és az építkezés lassan haladt, Tomanićot a színház elhelyezkedésének problémája aggasztotta. A színház nem egy „torony ég és föld között – hol találjunk neki helyet akkor”, tette fel a kérdést joggal. A helyiségek nagysága alapján egyedül a gimnáziumok termei jöhettek volna számításba, de az ötletet „indokolt ellenállás fogadta” (TOMANIĆ 1971: 11). Miközben Tomanić tervét ellenezték, számos kezdeményezés vette kezdetét, amelyek célja a Sokol Otthon termeinek elfoglalása volt. Egyebek mellett 1933 decembere végén a Sokol Otthon gyakorlópályáján korcsolyapálya nyílt, melyet a téli időszakban használtak. A korcsolyapálya mellett az otthon 1933 végén kezdeményezte a lovas kör megalapítását is, melynek munkálataihoz a katonaság nyújtott segítséget. Az év utolsó napjairól származó hír szerint Kosta Petrović 4000 dinárt adományozott az otthonnak az épületen végzett munkálatok felgyorsítására, azzal, hogy korábban, 1926-ban már ajándékozott 7500 dinárt az otthon alapjának létrehozásakor. Ezen alapból alakítottak ki végül egy alagsori helyiséget a bábszínház részére, az akkor még épülőfélben lévő otthonban. Miután az illetékes szervek beleegyeztek, hogy átmenetileg ide költözzön a bábszínház,

² Ante Tadić 1892. június 17-én született a horvátországi Stari Gradban, Hvar szigetén. Apja Juraj Tadić (tengerész és földbirtokos), anyja neve Vinka, született Kovačević. Tadić az általános iskolát szülőfalujában végezte, majd a reáliskolát Splitben, ahol 1911-ben érettségizett. Tanulmányait a zágrábi és a prágai Bölcsészkarokon folytatta. Tanulmányai mellett kétéves testnevelési tanfolyamot is fejezett a Bölcsészkar keretén belül (Természettudományi és Testnevelés Szakon). 1913-ban kötelező vizsgát tett filozófiából és pedagógiából. 1914-ben besorozták, 1918-ban szerelt le a katonaságból. Ebben az évben fejezte a zágrábi egyetemen folytatott tanulmányait, majd 1919-ben testnevelésből tanári vizsgát tett Zágrábban, 1921-ben ugyanitt természettudományok professzoraként vizsgázott. Lásd még: *Ante Tadić u Subotici, podaci za zavičajnu zbirku naučnog radnika i publiciste Ante Tadića*, 1979.

akció indult a színházmegindításra a legkülönbélebb munkákban és anyagokban való önkéntes adományok által. A nyílászáróknak szánt nyílásokba ablakokat helyeztek, a mennyezeten lyukakat fúrtak a csöveknek, használt kályhákat szereztek, a színpad feletti részen egy sátorszerű mennyezetet alakítottak ki stb.” – emlékezett vissza Tomandl (TOMANIĆ 1971: 12). Ilyen szerény körülmények között jött létre az első szabadkai bábszínház, mely a kezdetekben előre nem látható gondokkal küzdött: minimális fényforrást kellett bevezetnie a közönség és a színpad fölé, padokat kellett szerkesztenie a közönség számára, ki kellett alakítania egy színpadot, és tűzrevalót kellett biztosítania. Miután valamelyest felépült a színpad, megkezdték a tervezett előadások próbáit. Mindegyik előadáshoz szükség volt két személyre, a szavalóra és a bábot mozgató személyre. Ezeket főként gimnazisták és részben szakmunkások soraiból választották. „Az egész egyfajta dilettáns tempóban haladt, de óriási lelkesedés övezte” – írta Tomanić (TOMANIĆ 1971: 12), akinek mély meggyőződése volt pedagógiai küldetéséről, és elégedetten követte a kivörösödött, izgalmaktól lázas gyermekarcokat a nagy sürgésforgásban.

Végül 1934. december elején, hosszas felkészülések után, hivatalosan is megszületett a bábszínház, amelyről a *Jugoslovenski dnevnik* december 6-ai számából olvashatunk részleteket: „A Sokol Otthon jóvoltából Szabadkán megalakult az első bábszínház. A színház igazgatója Oton Tomandl (Oton Tomanić) építészmérnök, aki Ljubljában végezte a bábművészeti képzést” (LAKIĆEVIĆ–BAČLIJA 1984: 3).

Ezzel egy érdekes időszak vette kezdetét a szabadkai bábszínház történetében, amelyben a gyerekek olyan bábelőadásokat élvezhettek, mint a *Prvi nastup* (Az első fellépés), a *Pero i Zorica na klackalici* (Pero és Zorica a libikókán), a *Šilja i Pilja i njihov automobil* (Šilja, Pilja és az autójuk), a *Đavo i dukati* (Az ördög és az aranypénz), a *Ćira i Spira i njihov magarac* (Ćira, Spira és a csacsijuk) és a többi. Tomanić nem titkolta megelégedettségét, mely a sikerekből származott: „Amikor megnyíltak a nézőtér ajtói, a gyermekek türelmetlenül özönlöttek befelé, hogy helyet foglaljanak. A pusztákról eredő kis csorda csörömpölése jelentette, hogy kezdődhet az előadás. Miután a gyermekzsivaj elnémult, egy fából készült vékony lap emelkedett fel a színpadból. A kimeresztett gyermekszemek magukba szívták a varázslatos látványt. A bábuk életre keltek a színpadon, és azonnal a gyermekek kedvenceivé váltak. Többek mellett Šiljo is, akit különösen szerettek. Később a gyermekek arról faggatták a szüleiket, hogy tudják-e, ki lehet Šiljo apukája, a szülők pedig ujjal mutogattak rám. Így lettem én Šiljo apukája, egészen addig, amíg a háborúban meg nem semmisült a bábszínház” (LAKIĆEVIĆ–BAČLIJA 1984: 3). Tomanić hozzáállása csak látszólag

tűnhetett higgadtnak, ugyanis mélyen hitte, hogy az előadásoknak a problémával való identifikációt, a beleélést és az előadással való együttélést kell szolgálniuk, és el is érte a célját, mely szerint a gyermekek mélyebb érzelmi és értelmi kapcsolatot alakítottak ki a színházzal. A szépművészetek és a színház iránti fogékonyság a legkorábbi gyermekkorban formálódik, a színház iránti szeretet serkentése a háború előtti Szabadkán pedig vitathatatlanul Tomanić érdeme.

A második világháború után Tomanićnak sikerült annyi erőt gyűjtenie, hogy felújítsa a lerombolt gyermekszínházat, amely hamarosan az új nemzedékek „kedvencévé” vált, akik ezután már a bábszínházzal együtt nőhettek fel. Tapasztalatát és tudását az Építészeti Középiskolában való tanári munkája által adta át a fiatalabb nemzedékeknek. Oton Tomanić 1982-ben halt meg Szabadkán (RISTOVSKI 1995: 41–43). Tomanić kimagasló teljesítményű vállalkozása és tanári munkássága miatt egyaránt kiemelt helyet foglal el Szabadka történetében. A színházban tevékenykedők újabb nemzedékéhez tartozván, az új idők követelményeinek megfelelően az újítás és az egyensúly létrehozására törekedett. A caligarista bábszínházától egészen a mai, kortárs bábszínházig nemzedékek nőttek fel magas követelményű színházi előadásokra járva. Tomanić a bábszínház megalapításával egy izgalmas színházi dialektikába kezdett. Olyan varázslatos panoptikumot hozott létre, amely mindazokat tanította és formázta, akik a színháznak és a színházból éltek.

Lenkes László fordítása

IRODALOM

- GANGL, Engelbert: *Slavenska zemlja – dom Sokolova. Sve slavensko sokolstvo*. Beograd, 1930.
- LAKIĆEVIĆ, Slavica–BAČLIJA, Eva: *Put dug pet decenija. = Pola veka malog teatra*. Subotica, 1984.
- MAČKOVIĆ, Stevan: *Industrija i industrijalci Subotice*. Subotica, 2004.
- RISTOVSKI, Ljubica: Oton Tomanić (prilozi za pozorišnu biografiju 1933–1949). = *Rukovet*, br. 1–2–3., 1995.
- SAJTI Enikő: *Magyarok a Vajdaságban 1918–1947*. Újvidék, 2010.
- TOMANIĆ, Oton: *Na izvoru – Dvadeset pet godina profesionalnog rada 1946–1971*. Subotica, 1971.

The establishment of the Puppet Theatre in Szabadka – The pedagogical mission of Oton Tomanić

The text deals with the establishment of the Puppet Theatre in Szabadka. The text describes the circumstances under which the Sokol House – where the mentioned theatre began with its work – was built. The history of the theatre in Szabadka has a long tradition and the foundation of the Children`s Theatre can be seen as a pioneer undertaking – considering the complexity of the social context of the time. This undertaking laid the foundation for the work of the later Children`s Theatre. With the help of contemporary sources, we were able to reconstruct the steps of this culturally and historically valuable undertaking, whose key figure was Oton Tomanić, the founder and director of the Children`s Theatre in Szabadka.

Key words: the Sokol House, puppet theatre, Oton Tomanić, repertoire, cultural and pedagogical pursuit, children, audience

Početak rada pozorišta sa lutkama u Subotici – Velika pedagoška misija Otona Tomanića

U tekstu se bavimo počecima rada Lutkarskog pozorišta u Subotici. Predočene su okolnosti izgradnje Sokolskog doma pod čijim okvirom je delovalo pozorište. Pozorište u Subotici ima dugu tradiciju a formiranje dečjeg teatra bio je, u složenim društvenim okolnostima, pionirski poduhvat u kojem su postavljeni temelji za buduće delovanje ustanove kulture Dečje pozorište. Tragovi u datim artefaktima poslužili su nam da rekonstruišemo kulturni poduhvat u čijem središtu se našao Oton Tomanić, osnivač i direktor prvog Lutkarskog pozorišta u Subotici.

Gljučne reči: Sokolski dom, Lutkarsko pozorište, Oton Tomanić, repertoar, pedagoški i kulturni rad, deca, publika

Beérkezés időpontja: 2017. 02. 03.

Közlésre elfogadva: 2017. 03. 02.